

Завадський М. Никончук Микола // Редакторський практикум: Літературні портрети сучасних українських письменників: Студентські дослідницькі роботи / Упоряд. В.І. Башманівський. Кафедра новітньої української літератури та соціальних комунікацій. – Випуск 2. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2012. – С. 149-154

НИКОНЧУК МИКОЛА

Микола Васильович Никончук – поет, відомий український мовознавець-діалектолог, професор, доктор філологічних наук, заслужений працівник народної освіти.

Народився Микола Васильович Никончук 5 червня 1937 року в селянській родині чи не в самому серці Полісся – Овруччині, в с. Петраші (нині с. Листвин), де ще зберігаються в первозданній недоторканості давні звичаї та традиції. Дитинство і юність хлопця, що випали на важкі воєнні та повоєнні роки, пройшли у цій «грибній околиці», серед селян-поліщуків. Традиції виховання на Поліссі мають свої особливості. У кожного поліщука було принаймні три вихователі: сім'я, школа та ліс, причому останній – дуже вимогливий і суворий. Ліс годував, захищав від напастей, а взамін вимагав до себе дбайливого ставлення, що великою мірою й визначило ставлення майбутнього вченого до світу взагалі, а образ своєї тихої батьківщини «серед борів прадідових», як і найглибшу повагу до людей лісового краю, він все життя носитиме у найпотаяємніших схованках свого серця.

Листвен – родинне вогнище,

Село батьків на Норині,

З ключових гір ключі несуть

Напиток-зуболам.

В селі батьків на Норині

Мої древлянські корені,

Мої слов'янські корені

З Литвою пополам...–

згадує Микола Васильович про свою батьківщину.

Зацікавленість мовою виявилась у вченого ще за шкільною партою. В дитинстві він ніяк не міг збагнути, чому мова, якою проводилось викладання в школі, мова красною письменства так різночудно відрізнялася від його говірки, але при цьому все це об'єднувалося в одному понятті – українська мова. Частково відповідь на питання було отримано ще в школі. Але інтерес не згасав. Хотілося знати більше, глибше.

Після закінчення Листвинської середньої школи юнак вступає у 1954 році на філологічний факультет Житомирського педінституту, який успішно закінчує у 1959 році, отримавши кваліфікацію вчителя української мови і літератури та німецької мови. Відслуживши в армії та попрацювавши вчителем на рідній Овруччині, він із 1963 року – викладач кафедри української мови Житомирського педінституту, де пройшов шлях від лаборанта до професора. З 1973 року і до останніх днів свого життя – Микола Васильович Никончук – незмінний завідувач цієї кафедри. Пішов у вічність Микола Васильович 3 квітня 2001 року.

Після запрошення на роботу до інституту проблем із визначенням наукової тематики майбутніх студій не було – поліські говори. Ще на час навчання у вузі припадають перші спроби наукових пошуків і досліджень. І, безумовно, визначну роль у цьому відіграла участь у перших польових експедиціях, здійснених групою дослідників-укладачів Поліського етнолінгвістичного атласу. Результатів довго чекати не довелося. Зібрані матеріали знайшли відображення у першій науковій статті «До питання про порівняльний словник трьох поліських мікродіалектів», надрукований у наукових записках Житомирського педінституту. Вивченню говірок Полісся присвячені обидві дисертації вченого: кандидатська – «Спроба порівняльного аналізу лексики трьох сіл Житомирського Полісся» (1970 р.) та докторська – «Правобережнополесские говори в лингвогеографическом освещении» (1982 р.).

Далі були роки навчання в аспірантурі Інституту мовознавства Академії наук у Києві та докторантурі Інституту слов'янознавства Академії наук у Москві.

Помітну роль у становленні Никончука-вченого відіграло знайомство з російським академіком М. І. Толстим (правнуком Л. Толстого), який стане науковим керівником його кандидатської та консультантом докторської дисертацій.

Небагато знайдеться знавців поліської мови, духовної та матеріальної культури Полісся, як Микола Васильович. Серцем і розумом бачив він, що Полісся – особливе середовище, колиска наших предків, слов'янська прабатьківщина, де наше минуле збереглося у первозданній недоторканності. А мова поліщуків, яка увібрала основні багатства тисячолітньої культури, є найголовнішою скарбницею народу.

Професор Микола Васильович Никончук здійснив науковий подвиг. Вражала дивовижна працездатність вченого. Він сам обстежив і зібрав під час експедицій діалектний матеріал у 600 поселеннях Полісся, став автором понад сотні наукових праць. Серед них – більше десятка монографій, в яких у науковий обіг уведена величезна кількість лексичних діалектних даних, невідомих раніше науковій громадськості.

Висока підготовка, знання багатьох іноземних мов, у тому числі всіх слов'янських, дали можливість вченому зробити глибокий аналіз величезного діалектного аналізу поліської мови. За матеріалами рукописного лексичного атласу, до якого увійшло більше двох тисяч карт, зроблена проекція сучасного діалектологічного поділу на давні племінні території поліщуків, висвітлена генеза говорів центрального Полісся, виділено 18 груп говірок.

Вершинною працею професора є «Лексичний атлас Правобережного Полісся». Цей атлас, як дарунок української держави, розісланий у всі провідні бібліотеки світу, в тому числі бібліотеку Конгресу США.

Лексикологічними працями Никончука послуговуються мовознавці всієї Славії. Його наукові дослідження високо оцінені у світі. За серію праць, присвячених екології поліської духовної культури, американський Бібліографічний інститут (США), куди стікаються публікації з усіх країн, присвоїв професору Миколі Васильовичу Никончуку титул «Людина року-98».

Никончук – засновник відомої у слов'янському світі Житомирської діалектологічної школи. У 1994 році при кафедрі української мови Житомирського педагогічного університету відкрито аспірантуру, якою він керував.

Під його керівництвом у науку вийшла ціла група кандидатів наук. На базі його кафедри Національна Академія наук України створила Північноукраїнський діалектологічний центр, а сам вчений став його головою.

Він активно працював і на викладацькій ниві. Його лекціями захоплювалися. Колегам і студентам була відома енциклопедична ерудиція їхнього професора.

Обдарованість Миколи Васильовича надзвичайно багатогранна. Мав тонку художню натуру, глибоко розбирався у музиці, живопису, поезії. Зі студентських років не розлучався з баяном, а з мольбертом і пензлями – ще з дитинства. Писав олією на полотні досить серйозні картини. І сьогодні у Петрашівській церкві зберігається виконане ще студентом зображення Розп'яття.

Люди такого характеру, як Микола Васильович, не можуть не прийти в поезію, бо поезія – особлива, висока форма свідомості. Заслуговує на увагу поетичний доробок Миколи Никончука. З-під його пера у світ вийшли шість збірок віршів: «Зворини» (1992 р.), «Незгаркамінь» (1993 р.), «Грезно» (1996 р.), «Її величність жінка» (1999 р.), «Тріумфальна арка» (2000 р.), «Голгофа» (2000 р.), а також поетична збірка поліського гумору «Шиндрики да миндрики» (2000 р.), які пишно репрезентували могутній творчий дар

Никончука-поета. Відомі українські композитори навіть поклали кілька його віршів на музику, а написані пісні вже знайшли відгук у широкій культурній громадськості.

Основним завданням майстер слова вважав увести якомога більше полісизмів до літературного стилю. У передмові до першої поетичної збірки «Зворини» (1992 р.) автор пише про це так: «Поетика Полісся – це безцінний космічний золотослів, який писався устами та голосами, тому до наших днів дійшло дуже мало поліських друкованих збірок, і словниковий скарб Полісся навіть у наш цивілізований час, позначений шляхетним потягом до пошуків перлин духовної культури народу, залишається у глибоких схавезнях. Через відсутність публікацій поліська лексика фактично не ввійшла до українського літературного стилю, хоча ніхто не міг відказати їй у праві нормалізаторської участі, рівному праву південного словництва, що реалізувалося століттями завдяки численним публікаціям фольклорних матеріалів, використанням його корифеями красного українського письменства та вченими. Автор просить у вдумливого читача поблажливості та розуміння його щирого бажання не «засмічувати» літературну мову діалектизмами, а перетикати полотно поетичного тексту самоцвітами поліських слів, щоби піткання вигравало дорогими його серцю візерунками лісової сторони – зелених легенів України.

Якщо він назвав збірку словом «звóрини», то хотів, щоб вона сприймалась як джерела, але по-поліськи; коли використана назва «грéзно», то це те саме, що південне гроно, але з північним вокалізмом і розширеним коренем; якщо у тексті вірша зустрінеться слово «прість», то кожному буде зрозуміло, що це поліська річка, бо в Карпатах простої (прямої) річки не буває; і не осуджуйте його з висоти стандартності: збагачений літературний словник віддячить нам відблиском невідомих граней своєї натхненної комунікативності та поетичної музикальності».

У віршах Никончука – неповторний поліський край, його споконвічні хранителі – поліщуки, чисті почуття і глибокі роздуми. Ці вірші

розповідають про багатий духовний світ самого автора. Його поезіям притаманне гостре відчуття часу. Невипадково майже кожен його вірш має чітку хронологічну визначеність, що дозволяє співвіднести його творчість із літописом настроїв, думок, почуттів епохи. Поет у ліричних мініатюрах ніби робить зріз світогляду сучасника («Молитва 1991 року», «Молитва 1992 року», «Державність України», «Село Журба», «Поховання афганців», «22 червня 1992 року»). Подібний поетичний синкретизм дозволяє сприймати художній світ митця не абстрактно чи відірвано від соціальних процесів, а в гармонічній єдності вченого-художника зі становленням та відродженням національної науки, культури, зрештою – самосвідомості. Поміркований, зважений виклад, чітко вибудована композиція, бережне ставлення до слова та вміння віднайти в ньому сакральний, потаємний зміст – все це характеризує Миколу Никончука не просто як глибокого, а й трепетного та турботливого майстра художнього слова.

*Колони кіп, неначе ортодокси,
Ведуть по ниві філософський ряд,
На квітнику зачервоніли флокси,
Заплівся на альтанку виноград.
Від щастя в'ються кучери, як змії,
І мить натхнення чиста, як сльоза,
І руки ласку в'ють навколо шиї,
Неначе виноградная лоза.*

Безперечно, поетична майстерність поета постала на повільних водах поліських рік:

*Розлилася Уборть і Славечна чиста,
Ятерів іскриться, ніби водограй;
на незайманих просторах луках поміж предковічних борів:
Давайте вийдем з дому на простори,
Приляжем тихо на опалий лист,
Подивимся на ці прекрасні зорі,*

*На їх далекий таємничий блиск;
та на відчутті внутрішнього обов'язку за долю свого краю:
Обнесені поселення, хати з пустими дуплами,
Дороги у нікуди, що травною заросли,
Високі сухостоїни з покинутими кублами,
Куди по старій пам'яті не вернуться бусли.
Допоможи, великий творче-Блаже,
Де зупинитись, де луну схопить?
Теля мовчить, і немовля не плаче,
Й колиска під софітом не скрипить.
Не пробиваються співучі зела
Моєї дорогої гомони,
Хто хоче поглядіть на мертві села,
Хай приїжджає в Липські Романи.*

Філософська концепція лірики Миколи Васильовича Никончука сягає своїм корінням у глибину древлянської міфологічної культури. З одного боку – це підвищена увага до пейзажно-обрядової сторони сюжету та виокремлення в ній особливої ролі дерева, води, взагалі сил природи, які одухотворюються автором до символічного тотема. З іншого – визначення місця та ролі сучасника в гармонійному єднанні з поліським макросвітом.

Всім своїм життям Микола Васильович показав зразок людського призначення. Він залишив нам вагому наукову та поетичну спадщину, яка увійшла у скрижалі духовної культури українського народу, залишив своїх учнів і послідовників. То хто ж він передусім – учений-філолог чи митець слова? Очевидно, то два невіддільні крила двоєдиного таланту, які підносять на вершину самотності.